

hanglejtésnek kölcsönös hatása a hangsúlyra. Ez utóbbi vizsgálatok, azt hiszem, sok értékes adalékkal fognak szolgálni a szórend elméletéhez. Valószínűleg a szórendi egységek: a szólamok alakulása is újabb magyarázattal bővül; én például a természetesen folyó beszédben sehogyan nem bírom észrevenni a szólamok közt azokat a kis szüneteket, melyekről mai elméletünk szól; megfigyelésem szerint a kétségtelenül meglévő szólamokat nem szünetek, hanem a nyomaték és a hanglejtés fordulatszerű változásai választják el egymástól.

TOLNAI VILMOS.

(Folytatjuk.)

Valaki.

A *vala-* szóval összetett névmások előtagjáról CzF. ezt állította: „Ha a magyar nyelvből akarnók származtatni, talán a *való* szóval azonosíthatnók“ (l. A m. nyelv szótára VI, 766). A gondolatot SZARVAS GÁBOR fejtette tovább s azt állította (l. Nyr. XXI, 147), hogy a *valaki* névmás olyan összetétel, melynek első tagja annyit tesz, hogy levő, s az egész névmás értelme ez: *valaki* = levő ki = aki van = akárki. SZARVAS nem mondja meg, hogy a *vala-* milyen származéka a *van* ige *val-* tövének, de kétségtelen, hogy CzF.-vel együtt ő is igenévnek tartja s mai nyelven a szó szerinte is annyi volna, mint **valóki*. SZARVAS e magyarázatában oly rendületlenül hitt, hogy a *vala-* előtagú határozatlan névmásokat a NySz.-ban mind a *van* ige alá sorolta.

A *valaki* névmásról újabban BEKE ÖDÖN értekezett (Nyr. XLIII, 81). Azokat a magyarázatokat (NyK. XXIV, 368, XXV, 56), amelyek a *vala-* előtagot a rokonyelvi *ül-*, *al-*, *qlq-* stb. (vö. v o g. *ül-khäñkū*, *al-khañghwa*, *qlq-khan* ,valaki', o s z t j. *al-matti* ,valami', v o t j. *olo-kin* ,valaki', c s e r. *ala-kö* ,valaki' stb.) kezdetű határozatlan névmások előtagjával azonosítják, hangtani okokból nem tartja elfogadhatóknak. Figyelmet érdemel azonban szerinte SZARVAS fejtegetése, amelyből elfogad annyit, hogy a *valaki vala-*ja a *van* igével függ össze, de nem lehet igenév, mivel hasonló kapcsolat (értsd: igenév + kérdő névmás) semmiféle töle ismert nyelvben nincs. Szerinte a *vala-* elbeszélő mult, a *valaki* tehát a. m. aki vala.

BEKE megfejtése több okból elfogadhatatlan. Első ellenvetésem ez: Ha igaz volna is, hogy nincs nyelv, ahol a határozatlan névmást igenévvel és kérdő névmással fejezik ki, akkor sem bizonyíték ez SZARVAS ellen. Hiszen BEKE sem idéz a maga elmé-

lete helyessége mellett olyan nyelvet, ahol a határozatlan névmást elbeszélő multtal és kérdő névmással fejezik ki, de azért megfejtése helyes lehetne. Általában az az érv, hogy hasonló alakulást más nyelvből nem tudunk kimutatni, nem érv valamely magyarázat helyessége ellen. De mint említettem, van nyelv, a melyben a határozatlan névmást participiummal és kérdő névmással fejezik ki. Ez a nyelv a tót és a morva-cseh. Itt közönséges a határozatlan névmásnak a *voľa* (olv. *volya*)-val és a kérdő névmással való kifejezése, vö. morva cseh *volagdo* ,valaki', *volaco*, *volačo* ,valami', *volači* ,valamiféle' BARTOŠ, Dial. slov. | tót *volakdo* (alakv. *volakdo*, *volakto*) ,valaki', *volačo* (alakv. *volačo*) ,valami', *volajaký* (alakv. *volajaký*) ,valamilyen, valamelyik', *volaktoryj* ,valamelyik' stb. I. JANCŠ., BERNOL., LOOS-PECH. Ez a morva cseh-tót *voľa* ~ *vola*- persze nem magyar eredetű, mint SIMONYI állítja (I. NyK. XXIV, 368), valamint a magyar *vala*- sem szláv eredetű, mint azt DANK. Lex.-a vagy MIKLOSICH EtWb.-ja (377 lap, erről igen helyesen BALASSA, NYR. XVI, 109) szeretné velünk elhitetni. A szláv *vola*- ~ *vola*- morva-cseh-tót *voliti* ,választani' ige part. praes. act.-a (vö. hasonló part. praes.-eket: tót *činiac* : *činiť*, morva cseh *chođa* : *chodit'* stb. I. GEBAUER, Hist. ml. j. č. III, 2, 307), s magyarul körülbelül annyit tesz, hogy ,választva ki, akarva ki', esetleg ,választó ki, akaró ki', értsd: a kit választasz, a kit akarsz.

Második ellenvetésem BEKE magyarázata ellen jelentéstani és alaktani. A *valaki* sem ma, sem a multban nem az, aki volt, hanem a ki van, a ki létezik, csak határozottabban megjelölni nem tudom. Ha szabad így kifejeznem magam, a *valaki* határozottan jele nidejőséget fejez ki. Ez tehát SZARVAS javára billenti a serpenyőt. SZARVAS mellett szól a hang-, illetőleg alaktani dolog is. Az elbeszélő multbeli *vala* eredetibb alakja *valē(e)*, ami mellett nemcsak a mai napig megőrzött *valék* szól, hanem a Lázár Z.-C. egy helye is (I. a 78. l.: kernek *vale* és erről MELICH, A magy. tárgyas iger. 13). Ha BEKE magyarázata helyes volna, akkor ilyen alakváltozatnak is elő kellene fordulnia: **valeki*. Ilyen „gyanús“ alakot azonban a codexekben és a legrégebb nyomtatványokban mindez ideig nem találtam. Pedig — dicsek szem velem — ismerem a codexek ,tollhibáit'. Hogy azonban a *való* igenévnek volt a régi nyelvben *vala* alakja, az már a Gyulafehérvári glossák *walacnok*, *walaknok* (kétszer) olv. *valáknok* adatából is következik. A codexekből azonban ezt a *vala* ,való' alakot több példában idézhetjük is; íme az adatok:

EhrC. 50: hogy ew nem volna yduewzewlewkw kewzewlu^{ala},
uo. 54 Assysia alatu^{ala} hegyeknek, uo. 59 ew zyuenek ystenhez^uala
nagy ewgyekezes^eert | JordC. 624: merth ennelamnal eleeb *vala*, uo.
625 mert ennelamnal eleeb *vala* (erről l. VOLF bevezetését a XVII.
lapon) | GömörC. 32: hogy, kellemetes lehessen . . . én egyedül
vala nagy vygasagomnak | ÉrsekC. 530: őrdögnek kesertety ellen
vala tanwsag myken ember ellene fegywerközzyek | NagyszombC.
91: v belől *vala* tagait keserűség be tölte *vala* | HorvC. 105: az ev
evrek evrevm^ere^vl *vala* Iras vagy predicacio | DöbrC. 123 (LXIV.
zsolt. 6): évdalatos Isten mi idvöztyönk: hal' meg minket; minden
föld veginek remensege es meeg mezze *vala* tengerig“ = Vulg.:
„Exaudi nos Deus salutaris noster, spes omnium finium terrae, et
in mari longe“ | AporC. 7 (LXI. zsolt. 6): De *valabizon* istennek
alazatot lezen en lelkem . . . uo. 8 (LXI. zsolt. 10): *Valabizon* hewak
embereknek fiay . . . = Vulg.: Veruntamen Deo subjecta esto
anima mea . . . Veruntamen vani filii hominum | stb.

Ha SIMONYI iskolájához tartoznám, az itt közölt *vala* „való“
adatokat mind íráshibáknak, sajtóhibáknak mondanám s ezt a
nézetemet azzal okolnám meg, hogy a *vala* azért tollhiba, mert
az írók figyelmetlenek voltak, az írásban ellankadtak, elbóbis-
koltak — hiszen néha még az öreg Homeros is el-el szundított —
s az első *a* hatása alatt vagy akár a következő szó *a*-jai, s ha
ott nincs *a*, a rákövetkező legelső *a* hatása alatt, de mindenesetre
az *ó* helyett *a*-t irtak. De hát nem tartozom ehhez az iskolához,
így a *vala* alakokat nem tarthatom tollhibáknak. Bármily különösen
hangzik is, azt állítom, hogy a *való* mellett volt *vala* igenév is s
ez sok adatban meg is van a nyelvemlékekben s mai napig
megmaradt a *vala*-kezdetű határozatlan névmásokban.

A hang-, illetőleg alaktan is tehát a mellett szól, hogy a
valaki a. m. *valóki, levő ki, aki van, akárki.

S ezzel be is fejezhetném cikkecskémet, ha nem volna
még egy kis mondani valóm az *-ó* ~ *-a* képzőről. Nem a képző
eredetét akarom magyarázni. Erről csak jelzem, hogy se BUDENZ
(l. Ugal. 199), se SIMONYI (l. Nyr. XXVII, 530), se pedig SZINNYEI
(l. NyK. XXIX, 3) magyarázatát nem tartom kielégítőnek. Az én
magyarázatom e képzőről legjobban még a HORGERÉT közelíti meg.
(l. MNy. IX, 116). E cikkecske kapcsán azonban ki akarom
emelni, hogy úgy látszik, mintha minden *-ó* végű szónak lett
volna egykor *-a* végű változata is. Íme erre egy pár példa:

1. *-ó* igenévképző: *bírák*, *méltán*, *forráz* mellett vö. még
a következőket: BécsiC. Baruch VI, 13: mikent vidéknek *bíraia*,
MünchC. Luk. XXI, 36: *meltac* „méltók“ | ÉrdyC. 42: es *meltaak*
lehessewnk | Gyulaf. gl.: *walacnok*, *walaknok* (összesen 3 adat)
,valóknak‘ | HELTAI Fabulái (kiadta IMRE L. 247): De szent Pal

aszt mondgya: hogy egy kegyetlen *ragadozának* sinchen az Istennek orszagaban resze“, uo. 234: es nem minden *birara* hadgya ottan igyet. Vita tárgya lehet, vajjon az *ajtó* ilyen alakjai: *ó aitará* (l. MünchC. Luk. XVI, 20), a' koporsonac *aitara* (uo. Márk XIV, 47), a' koporso *aitarol* (uo. Márk XV, 3), az egyház *aytara* (JordC. 97), ew *aytara* (uo. 311), a' koporssonak *aytarol* (uo. 513), az egyház *aytan* (ÉrdyC. 243) stb. ide tartoznak-e?

2. -ó végű szavak: ÉrsekC. 428: hogy kedyg enghemet az *haya* berrewl kerdenenek ... egyeb *hayo bert* (értsd: hajóbér) | NádorC. 2: Mert *diznanac* ez természetj (értsd: disznónak). Csak jelzem, hogy e példákban az -a egészen olyan eredetű, mint török jövevényszavaink közül a következők végső -a-ja: *csipa*, *dara*, *káka* (l. GOMBOCZ, Bulg.-türk Lehnw. 172).

De egyelőre elég ennyi az -ó igenévképzőről és az -ó végű szavakról. Abból indultunk ki, hogy a *valaki*-beli *vala* mi is alaktanilag. Bőven megokoltuk CzF., s utána SZARVAS nézetét, hogy igenév, s benne őrződött meg a mai *való* igenévként a régiségben gyakran használt *vala* párja.

MELICH JÁNOS.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A FesteticsC. pálos eredete. E czímen értekezett a Nyelvtud. Társaság febr. 16-án tartott ülésén VARGHA DAMJÁN. Kimutatta, hogy a FesteticsC.-ről eddig vallott irodalmi vélemény, mely szerint a nevezett codex pálos breviarium fordítása, téves. A ránk maradt és 1540-ből származó harmadik kiadású pálos breviarium Mária-officiuma ugyanis nem azonos a magyar codex fordításával. Ez utóbbi tehát más breviariumnak a fordítása. Kimutatta továbbá, hogy a FesteticsC. írója nem a hivatalos egyházi szöveget használta. A codex Magyar Benigna, Kinizsy Pál feleségének magánhasználatára készült. Ezt igazolják a közbeszúrt nem breviariumi imádságok, továbbá, hogy a codex végén Petrarca bűnbánó zsoltárait és nem a septem psalmi poenitentiales-t fordítja a codex szerzője. Ez utóbbi adatból az is következik, hogy Magyar Benigna asszony inkább költői lelkületű egyéniség volt, mint szorosan egyházas gondolkozású. Az előadó a Festetics-codexet inkább a régi Breviarium Strigoniense fordításának tartja. A codex szövegéből csupán három kis részlet forrása ismeretlen, a többi szöveg latin eredetije ismeretes, a kéziratok s incunabulum-összehasonlítások alapján.

A GömörC. egyik írója a codex 53. lapján így van megnevezve: „Ez Irasokat írta *pal tetemy* vasony vikarius Mynd az magnificentual egyetembe“. Ez a bejegyzés, a mint arról a Volf-féle kiadás XXIV. lapja értesít, a GömörC. Katalin nevű írójától származik. Horvát István, a GömörC. első ismertetője (l. Tud. Gyűjtemény 1835 : X, 105), valamint Volf György a fentemlített (nagy) vázsonyi pálos vikáriust a bejegyzés alapján *Tetemy Pálnak* nevezi.